

5

Cito en de Centrale Examens

“De examens deinen mee op de golfbewegingen in het onderwijs”

examens

Anton Béguin

Wie eindexamen zegt, denkt ‘Cito’. Toch is het Cito-logo op de centrale examens zelf niet te vinden. De examens vallen onder de verantwoordelijkheid van het College van Toetsen en Examens (CvTE), en Cito maakt ze in opdracht van het Ministerie van OCW. Die taak is zo wezenlijk voor het Nederlandse onderwijsstelsel, dat hij is vastgelegd in de wet. Bij Cito zijn we daar trots op.

Elk jaar weer zijn de examens een belangrijk anker in onze dienstverlening naar het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs. En dat al bijna vijftig jaar. Het startte allemaal met de Mammoetwet die nieuwe onderwijsvormen genereerde als mavo, havo en vwo. Deze hadden nieuwe, objectieve examens nodig en het onafhankelijke toetsinstituut Cito was de aangewezen organisatie.

“Maak aub de examens van dit jaar niet te moeilijk want ik wil zo graag slagen. Als de examens al gemaakt zijn dan hoop ik dat de normering niet te streng is. Stel dat degene die dit leest, echt een gouden hart heeft, zou die zo vriendelijk willen zijn de examens naar mij te willen sturen of te e-mailen want dan maak je me heel erg blij.”
Verzoek van een leerling aan Cito, 1998

Sinds **1969** is Cito betrokken bij de centrale examens voor het voortgezet onderwijs. In dat jaar namen we de werkzaamheden over van het toenmalige Research Instituut voor Toegepaste Psychologie. Ons werk bestond toen voornamelijk uit het instrueren van opgavemakers en het verzorgen van de logistiek. “Het betrof destijds een experiment met een aantal scholen”, weet Anton Béguin, directeur Centrale Toetsen en Examens (CTE) bij Cito. “Cito ondersteunde de vraagconstructie en verstuurde antwoordbladen, potloden en vlakgummen.”

“Over een week, op 14 april a.s., staan tienduizenden leerlingen van het algemeen voortgezet onderwijs voor een beslissend moment in hun nog jonge leven. Zij zullen dan de spits afbijten van het schriftelijk gedeelte van de eindexamens 1971. In totaal zullen dit jaar 65.798 middelbare scholieren aan de examenmarathon gaan deelnemen.”
Uitleg, weekblad van het ministerie van Onderwijs & Wetenschappen, 1971

In 1971 worden de eerste **landelijke** eindexamens afgenomen die door Cito zijn begeleid. Ze worden aangekondigd als eindexamens ‘nieuwe stijl’. Daarbij wordt, zo meldt het Reformatorisch Dagblad, ‘op ruimere schaal gebruik gemaakt van de meerkeuzetoets (zgn. Multiple choice-systeem)’.

“Sorry dat ik het zeggen moet, maar MAVO WI D Niveau was veel te moeilijk. De hele klas liep te klagen. Zelfs ik met mijn 7,6 gem. vond het veel te moeilijk. Bedankt en doe er wat leuks mee.”
Klacht van eindexamenkandidaat gemaild aan Cito, 1998

Dat uiteindelijk nog zoveel scholen de eerste **centrale examens** Duits, Engels en Frans afnemen, is niet zo vanzelfsprekend. Er is flink wat discussie over de noodzaak van centrale examens aan voorafgegaan. “Docenten vreesden dat hun vak teloor zou gaan. De dwingelandij van een centraal examen zou de vrijheid in de klas aantasten”, aldus Anton Béguin. Maar al gauw sloeg dit sentiment om. “Het afnemen van een centraal examen gaf een vak status. Ook niet onbelangrijk in die tijd.”

“Als je in 1975 als exact vak nog niet in het kader van de commissies modernisering leerplan was voorzien van een centraal eindexamen werd je meewarig als een vak dat eigenlijk niet ter zake deed aangekeken.”
Cito-medewerkers Henny Tax en Ineke de Jong in ‘In vogelvlucht: meer dan veertig jaar centrale examens’, 2014

Rond de eeuwwisseling hebben **nagenoeg alle vakken** centrale eindexamens. Zelfs kleine vakken met maar enkele tientallen leerlingen per jaar, zoals filosofie en Russisch.

Sinds 2003 worden ook praktijkvakken centraal geëxamineerd. Anton: “Toen het vmbo ontstond, was het bijna vanzelfsprekend dat er ook centrale examens moesten komen voor de beroepsgerichte leerwegen. Het betekende dat we niet alleen de theorie een plaats moesten geven in het centrale examen, maar ook de praktijk. We vonden de oplossing in een combinatie van competentiegerichte praktijkopdrachten en inmiddels computergestuurde minitoetsen.”

“Het is niet zo dat het onderwijs beter is omdat het Cito bestaat. Onze functie is te bekijken of de eisen die aan het onderwijs worden gesteld, worden gehaald.”

Cito-bestuurder Ton van den Hout in Het Parool, 1993

De **opzet** van het Nederlandse **examensysteem** lijkt voor ons vanzelfsprekend, in het buitenland werkt het vaak anders. “Wat het Nederlandse examensysteem bijzonder maakt is de grote betrokkenheid van docenten. Maar ook de combinatie van schoolexamens met centrale examens is opvallend”, vertelt Anton. “De schoolexamens bieden ruimte voor een schoolspecifieke invulling en beantwoorden aan het recht op onderwijsvrijheid. De centrale examens zorgen voor objectiviteit. Ze zijn neutraal, gestandaardiseerd en voor iedere school en leerling hetzelfde. Dat zorgt voor een gelijkwaardig diploma met toch de mogelijkheid voor een eigen inbreng van de school.”

“Het Nederlandse systeem, van schoolexamen (SE) en centraal examen (CE), is uniek in Europa. Het zorgt ervoor dat onze examens en daarmee onze diploma's in Nederland een groot civiel effect hebben. Daardoor is een havodiploma behaald in 2015 in Maastricht even veel waard als een havodiploma behaald in 2011 in Groningen.”

In de regel vrij, jubileumboek 100 jaar OCW, 2018

De landelijk verplichte centrale examens leggen daarnaast een kwaliteitsgrens neer voor het Nederlandse onderwijs. Het is die grens die er ongetwijfeld mede voor zorgt dat Nederland op internationaal vlak goed scoort. In 2016 meldt de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO): “The Dutch school system is one of the best.”

“Vooral het centraal schriftelijk is een belangrijk element in de kwaliteitsbewaking. Wanneer je dat zou afschaffen of het belang daarvan vermindert, heeft dat grote gevolgen. [...] Je ziet dat in landen die geen centraal examen hebben. Daar heerst grote onzekerheid over het niveau.”

Onderzoekers Marloes de Lange en Jaap Dronkers in Het Examendossier, Onderwijsblad, 2006

Dat ons examensysteem bijdraagt aan **eerlijke kansen**, is voor Anton ook belangrijk. “De centrale examens leggen de lat voor iedere kandidaat even hoog. Iedereen krijgt dezelfde vragen, dezelfde normen en een objectieve scoring. Dat bevordert een gelijke behandeling van leerlingen, ongeacht hun achtergrond. Bij Cito vinden we dat belangrijk. Tegengaan van kansongelijkheid staat hoog in ons vaandel.”

“Recente rapporten van de Onderwijsinspectie en OESO tonen eens te meer aan wat het grote belang is van een neutrale, objectieve toets in het tegengaan van ongelijke kansen. Met een gelijkwaardig diploma, dankzij een gelijkvormig CE, is de uitgangspositie voor iedere leerling die in Nederland een vervolgopleiding start, gelijk.”

Dossier ‘Waarom een centraal eindexamen’ op Operation Education, 2018

Hoe omvangrijk de klus is die Cito jaarlijks **voor de overheid** klaart, blijkt uit de cijfers. Voor de examenperiode in 2019 construeerden we de vragen voor 244 schriftelijke examens in 1331 opgavenboekjes, en 20 digitale examens in 185 varianten voor vmbo, havo en vwo. Voor het mbo kwamen daar nog eens 135 digitale examens in 648 varianten voor meerdere afnamemomenten bij. Voor al die examens maakten we bovendien de correctievoorschriften, normeringsadviezen en examenverslagen.

“Bij het centraal examen voor het voortgezet onderwijs zijn we slechts producent van de items – we stellen niet het curriculum vast, niet het examen en ook niet de norm waarmee dit wordt beoordeeld.”

Cito-bestuurder Marten Roorda in Zeker Weten, 2004

De examenvragen construeren we bij Cito **samen met docenten** die dagelijks werken met de leerlingen, lesstof en kwaliteitseisen van vandaag. Anton: “Het is echt een samenwerkingsoperatie. We maken de vragen namelijk op basis van de examenprogramma's die onder verantwoordelijkheid van SLO zijn gemaakt voor het Ministerie van OCW, en de examensyllabi van CvTE. Die beschrijven per vak precies wat leerlingen moeten kennen en kunnen.”

“Veel vragen waren in het Frans. We wisten van tevoren dat sommige vragen in het Frans gesteld zouden worden, maar het waren er wel meer dan ik had gehoopt.”

Vmbo-leerling op nu.nl, 2019

Cito maakt deel uit van een strikt georganiseerde **examenketen**. Maar we bezetten daarin een unieke, eigen positie. Anton: “Het is aan Cito om de vertaling te maken van overheidsrichtlijnen naar praktische opdrachten die op alle mogelijke onderwijsniveaus toetsen of leerlingen de stof in de vingers hebben. Zijn leerlingen klaar om het huidige onderwijsniveau af te sluiten en door te gaan naar een volgend? Dat is uiteindelijk waar een evenwichtig samengesteld examen antwoord op moet geven.”

“Dat examens en diploma’s als paspoort naar de toekomst fungeren, is in belangrijke mate gebaseerd op vertrouwen in een overheid die de kwaliteit van het examensysteem bewaakt.”
Cito-bestuurder Jan Wiegers in VVO magazine, 2003

Zo’n vijftig jaar geleden begon het allemaal met **potlood en papier**. Het inspireerde de Leeuwarder Courant in 1985 nog tot een artikel over 25 kilometer potlood. Want ‘zoveel delen de scholen uit’. Ook Cito-bestuurder Frans Carpaij herinnert zich in 1988 het vele handwerk dat gepaard ging met de verwerking van alle ingevulde papieren antwoordbladen. Werk dat vooral ook heel precies moest gebeuren, omdat ‘elk examen over één leerling gaat’ en ‘je niet kunt zeggen dat een foutje hier zich wel corrigeert met een foutje daar’.

“De examens die de vorm van een meerkeuzetoets hebben, komen bij ons weer terug voor verwerking. Dat is altijd een periode van topdrukke, waarbij met meerploegendienst gewerkt wordt en ook in de weekenden wordt doorgewerkt. Er is een heel strak tijdschema. Soms loopt alles heel soepel, maar soms niet, als er bijvoorbeeld machinestoring is, of als er problemen uit de examens blijken te komen.”

Cito-bestuurder Frans Carpaij in VBSchrift, 1988

Vóór de komst van de machines was het werk zelfs nóg een graadje intensiever. Dat geeft bestuurder Wiel Solberg tenminste aan in 1978.

“Ik zou dan kunnen putten uit de vele, vaak kostelijke, verhalen die in ons instituut de ronde doen tijdens de piekperiodes. Als iedere dag honderden zakken post met duizenden stukken – aangetekende stukken – binnenkomen, die honderdduizenden kandidaten, pardon: antwoordbladen, bevatten. Tientallen hulpkrachten worden ingeschakeld om te controleren of de enveloppen inderdaad de aantallen antwoordbladen bevatten, die erop vermeld staan.”

Cito-bestuurder Wiel Solberg in zijn toespraak bij het 10-jarig jubileum, 1978

De Leeuwarder Courant voorziet in 1985 dat **beeldschermen** het hout en grafiet in rap tempo zullen verdringen. Toch verloopt de beoogde digitalisering minder snel dan destijds gedacht. Anton: “We moeten rekening houden met de logistieke ontwikkelingen op scholen. En natuurlijk werken we binnen afgesproken maatschappelijke kaders. Toch blijven we eraan werken. Als digitaal toetsen pedagogisch of inhoudelijk meerwaarde heeft, biedt het namelijk een aantal bijzonder handige opties. Denk alleen al aan de mogelijkheid om in examens te kunnen werken met digitale simulaties. Of om examens tot op vraagniveau adaptief te maken.”

“We zijn uiteindelijk dienstverleners en richten ons op de modale onderwijzer. Wilde vernieuwingen kunt u van ons niet verwachten.”

Cito-bestuurder Wiel Solberg in NRC Handelsblad, 1983

Waar de **digitalisering** wel snel doorgang vond, was bij de papieren opgavenboekjes. Waar die in 1974 nog zijn opgemaakt met 'IBM-bolletjes', verandert dat in de jaren tachtig snel.

"Eind jaren tachtig verdrong de komst van WordPerfect de dames die ijverig typten om publicaties en examenconcepten een professioneel uiterlijk te geven."

Cito-medewerkers Henny Tax en Ineke de Jong in 'In vogelvlucht: meer dan veertig jaar centrale examens', 2014

Ondanks dat veel examens nog steeds papieren examens zijn, worden steeds meer examens digitaal afgenomen. Op havo/vwo worden bijvoorbeeld de kunstvakken al jarenlang digitaal geëxamineerd. Maar het vmbo is de grootste voorloper. Daar zijn digitale examens – als we uitgaan van het percentage deelnemende scholen – inmiddels de standaard. Anton vertelt: "Dat was in het begin spannend. De ICT-voorzieningen van de scholen moesten het wel aankunnen. Bij het invoeren van de digitale examens hebben we daarom extra ondersteuning geboden. Via een telefonische helpdesk bijvoorbeeld."

"Ik heb veel geoefend, maar de vragen leken niet op die in oude examens."

Verzuchting van een vmbo-leerling op nu.nl, 2019

Wat digitalisering kan betekenen voor de **flexibiliteit**, is te zien bij de centrale examens in het mbo. "Het mbo kent centrale examens voor Nederlands, Engels en tot voor kort rekenen. Scholen kunnen deze examens afnemen in vijf periodes, waarvan de meeste zes of zeven weken duren. Dat geeft opleidingen en studenten grote flexibiliteit bij het inplannen ervan. Anders dan in het vo – waar de meeste examens maatwerk zijn – is dit type examen gebaseerd op een grote databank met examenopgaven", licht Anton toe.

"Cito moet niet te snel en te veel willen veranderen aan de centrale examens. [...] Dat bleek [...] bij de veranderingen in de centrale examens in het eerste decennium van de 21e eeuw. [...] Het vermeende draagvlak voor een snelle introductie verdampte onder druk van de bezwaren van docenten die meenden dat alles beter bij het oude kon blijven."

Cito-medewerkers Henny Tax en Ineke de Jong in 'In vogelvlucht: meer dan veertig jaar centrale examens', 2014

Al een halve eeuw werkt Cito aan de **ontwikkeling** van de **examens**. En elk jaar werken we aan nieuwe ontwikkelingen. Uiteraard doen we dat samen met CvTE en DUO, en zeker ook samen met docenten. "Die samenwerking met docenten wordt door Cito niet ingezet als nieuwerwetse oplossing voor een moderne vorm van betrokkenheid, maar loopt al sinds de allereerste examens in de jaren zeventig", geeft Anton aan.

#NiceToKnow

Centrale examens in kwaliteitsslag mbo

Om het kwaliteitsniveau van het onderwijs een impuls te geven, werden in 2010 referentieniveaus ingevoerd voor het po, vo en mbo. In het mbo kregen voortaan alle instromende studenten, op alle kwalificatieniveaus, te maken met deze referentieniveaus. Als extra kwaliteitsimpuls werd besloten de basisvaardigheden centraal te examineren onder regie van het CvTE.

"Om permanent te kunnen examineren heb je een enorme set aan vragen nodig. Deze moeten eerst worden afgenomen tijdens pilots en daarna gevalideerd. Maar we zijn op de goede weg om op te schalen naar [meer] periodes per jaar."

Cito-medewerker Cecile Ribot in 'Centraal ontwikkelde examens Nederlandse taal en rekenen in het mbo', 2012

Cito kreeg de opdracht de centrale examens te ontwikkelen. Uiteraard gebeurde dat in nauw overleg met het onderwijs, en via een zorgvuldig pilot- en implementatieproject.

"'Creta' staat voor 'collectieve reken- en taaltoetsen AOC's. Creta is in 2008 gestart met het maken van digitale toetsen voor Nederlands, Engels en rekenen, die aansluiten bij de referentieniveaus taal en rekenen. De toetsen worden ontwikkeld door het Cito in samenwerking met de AOC Raad en diverse AOC's."

AOC Raad op archieff.aocraad.nl, 2019

Inmiddels maken alle mbo-studenten een centraal examen Nederlands, Engels en - tot voor kort - rekenen. Deze examens zijn geijkt aan de referentieniveaus. De mbo-examens zijn bijzonder, omdat ze afgenomen worden in maar liefst vijf periodes. Voor Cito betekent dit de ontwikkeling van een grote databank aan up-to-date examenvragen.

“1400 docenten zijn elk jaar al betrokken bij het maken en testen van vragen en examens. Maar dat moeten er nog meer worden.”

Cito-special in Van Twaalf Tot Achttien, 2019

Inhoudelijke **vernieuwing** van de examens is een complex proces. Daarbij is draagvlak vanuit het onderwijsveld essentieel en wordt in opdracht van de minister besloten. Het gaat dan om aanpassingen op basis van nieuwe opleidingsstructuren, nieuwe vakken en vakinhouden, nieuwe technische mogelijkheden of nieuwe inzichten. Ook kleinschaliger vinden er vernieuwingen plaats. Soms gebeurt dat naar aanleiding van aangepaste examensyllabi van CvTE. Net zo vaak zijn we zelf actief met verbeter- en onderzoeksvoorstellen. Dat neemt niet weg, dat veranderingen soms langzaam gaan. Het aanpassen van een landelijk examensysteem vereist zorgvuldig handelen.

“Veranderen in de keten is niet eenvoudig, vraagt om geduld en om creativiteit om sterk gevoelde wensen binnen de organisatie ook binnen de beleidskaders te kunnen realiseren.”

Cito-bestuurder Anneke Blok in Van Twaalf Tot Achttien, 2018

Een bijzonder punt in het Nederlandse examensysteem is de media-aandacht. Die is in de examenperiode onveranderd groot. De centrale examens vormen een landelijk ritueel, een happening bijna.

“Het Nederlandse examensysteem [...] is in meerdere opzichten uniek in de wereld. In vergelijking met andere examensystemen is het in hoge mate openbaar: er is geen ander onderwijssysteem waar examens in landelijke dagbladen worden gerecenseerd en radio en televisie dagelijks verslag doen van het reilen en zeilen van kandidaten.”

Cito-bestuurder Jan Wiegers in VVO Magazine, 2003

Het meest in **de spotlights** staan uiteraard de examens zelf. Ze worden besproken, uiteenge rafeld en bekritiseerd. Bij Cito vinden we het mooi dat ons werk zo in de schijnwerpers staat. We leren ervan, ook al is het soms slikken wanneer we als examenmakers door de mangel worden gehaald.

“De tekst voor HAVO ‘Vrouwen in mannenberoepen’ werd gezien als een tekst speciaal voor meisjes en één die mogelijk de lachlust van de jongens opwekte. De opsteltitels waren in de ogen van leerlingen en docenten achtereenvolgens ‘modieus’, ‘trendy’, actueel, gevarieerd, van behoorlijk niveau, met te weinig of juist te veel fantasie-onderwerpen. Latijn werd een mooi examen gevonden, maar ook te moeilijk, ‘niet te doen’. Anderen vonden de tekst abstract gezemel en zelfs een zeurtekst.”

Cito-blad Citotaal, 1984

Ook **leerlingen en docenten** geven elk jaar in groten getale feedback op de eindexamens. Docenten reageren bijvoorbeeld via de jaarlijkse ‘quick scan’ van Cito en de Examenlijn van CvTE. Leerlingen benaderen de officiële klachtenlijn van scholierenorganisatie LAKS, maar posten steeds vaker ook vragen en opmerkingen op social media.

*“Ik zou willen dat het Engels examen wat moeilijker was, nu iedereen het mega goed gedaan heeft zal die n-term vast min duizend zijn.”
Leerling op Twitter, 2019*

In een enkel geval loopt **de discussie** over een examenvraag zo hoog op, dat de politiek ermee gemoeid is. In 1980 was er veel te doen over een opgave in het biologie-examen vwo. Het leidde tot vragen in de Tweede Kamer. Bij Cito ging het incident het jaarverslag in onder de titel ‘De ijsbeer, een koude drukte met veel uitstraling’.

*“We hebben wel eens vragen over disco en popsterren opgenomen. De groepen die in die wereld niet thuis zijn, voelen zich dan benadeeld. Maar ja moeten we ons dan maar beperken tot de handleiding van de stofzuiger?”
Cito-bestuurder Frans Carpaïj in VBSchrift, 1988*

Nergens komen maatschappelijke veranderingen zo tot uitdrukking als in de opgaven van de centrale examens. Examens moeten actueel zijn en passen bij steeds nieuwe onderwijsinhoud. “Een uitdaging, want het maken van een examen beslaat een periode van minimaal twee jaar”, verklaart Anton.

*“In heel Nederland geldt de ophokplicht voor commercieel pluimvee en de afschermplicht voor hobbypluimvee. Het CvTE heeft daarom besloten de opdracht in het examen, waarbij de kandidaten met kippen in aanraking komen, aan te passen. [...] In de aangepaste versie eoordeelt de kandidaat de gezondheid van cavia’s i.p.v. die van kippen.”
Erratumblad profielvak Groen – cspe BB, 2018*

Praktijktesten moeten uitwijzen of vragen zelf deugdelijk zijn, maar ook of nieuwe vraagvormen werken en of vragen meten wat ze beogen te meten. Want ook daarin is veel veranderd. Werd in de eerste examens vooral feitenkennis getoetst, in de loop van de tijd kregen ook inzicht en vaardigheden er een plek. Anton: “Sinds de invoering van de Tweede Fase krijgt wendbare of toegepaste kennis meer de aandacht. Van het onderwijs wordt in toenemende mate verwacht dat het leerlingen voorbereidt op een snel veranderende samenleving. Leerlingen moeten daarom maatschappelijke vraagstukken kunnen doorgronden, begrijpen en verklaren”.

“Je moest twee argumenten geven waarom Groot-Brittannië ontwikkelingshulp moest stopzetten. Daar heb ik echt poep opgeschreven.”

Havo-leerling op nu.nl, 2019

Wie **over de jaren heen** examenvakken en examenvragen bekijkt, ontdekt dat de centrale examens een afspiegeling zijn van ontwikkelingen in de maatschappij. Anton: “De discussie over wat in het onderwijs verplicht wordt door de overheid en wat aan de scholen wordt gelaten, loopt als een golfbeweging door de onderwijsgeschiedenis. De examens deinen hierop mee. Ze geven daarmee een mooi beeld van belangrijke ontwikkelingen in het Nederlandse onderwijs.”

“In de jaren 70 al werd er gediscussieerd over de normering, herexamens, vraagvormen en nog veel meer. In de media en daarbuiten. Daarin lijkt niets veranderd. Maar uiteindelijk doen we het voor leerlingen, studenten en lerenden. Voor wie soms onze instrumenten inzicht geven, vertrouwen brengen en als je geslaagd bent, trots.”

Cito-bestuurder Anneke Blok op de Jubileumdag, 1 oktober 2018

Hoe de examens zich de komende jaren ontwikkelen, hangt af van diverse **factoren**. Ook van de politieke en maatschappelijke discussies. Anton: “Bij de herziening van het curriculum zoals nu wordt uitgewerkt, hoort ook een evaluatie van de toetsen en examens. Want het is belangrijk dat die blijven aansluiten bij het gegeven en gewenste onderwijs. Dat maakt het zinvol om aandachtig te kijken naar het examensysteem dat we hanteren, en naar het draagvlak voor dat systeem. Als er een wens is naar maatwerk en flexibilisering, en je scholen meer vrijheid wilt geven om examens flexibel af te nemen, dan moeten we onderzoeken of en hoe dat geregeld kan worden.”

“Versoepelen van exameneisen, afschaffen van particuliere studiebegeleidingsinstituten: het zijn allemaal pleisters en doekjes tegen het bloeden. De werkelijke vraag waar we met elkaar het antwoord op moeten vinden is: welk belang hechten we aan een CE? Past het nog bij de wereld van vandaag en morgen?”

Dossier ‘Waarom een centraal eindexamen’ op Operation Education, 2018

Met dat **onderzoek** is Cito in feite al bezig. Anton: “We onderzoeken inderdaad de mogelijkheid van flexibelere centrale examens. Inhoudelijk kun je denken aan toetsen die bestaan uit toetsmodules. Neem het vak natuurkunde. Een basismodule voor alle leerlingen zou aangevuld kunnen worden met verdiepende modules voor leerlingen die geïnteresseerd zijn in een bepaald aspect, zoals sterrenkunde of kwantummechanica. Ook tempodifferentiatie, op verschillende momenten examen doen, behoort technisch tot de mogelijkheden. Net als niveaudifferentiatie dat nu al kan, maar misschien wel makkelijker gemaakt kan worden”.

“Men denkt dat het hier een toetsfabriekje is, waar cijfergekken in hun eentje zitten te broeden op opgaven. Dat is onjuist. De meeste medewerkers van het Cito [hebben] zelf onderwijservaring [...] en [...] de inbreng door de mensen uit het onderwijs [is] erg groot [...]”

Cito-bestuurder Wiel Solberg in Cito-blad Citotaal, 1982

In hoeverre dit soort systemen **wenselijk** is, hangt af van de manier waarop het onderwijs is ingericht en van inhoudelijke keuzes in het curriculum. “Welke kant het ook opgaat, het is belangrijk om de maatschappelijke waarde van het diploma te blijven borgen”, stelt Anton. “Want uiteindelijk gaat het erom dat toetsing ten dienste staat aan de ontwikkeling van de leerling. Het is geen doel op zich, het is een bijdrage. Wat mij betreft zou het mooi zijn als de negatieve connotatie van toetsing afneemt.”

“Ook al is een examen af en heeft Cito daarmee in principe haar werk gedaan, echt af is een examen pas als kandidaten het hebben gemaakt en docenten het hebben gecorrigeerd.

Pas dan valt vast te stellen of het een geslaagd examen was of niet.”

Cito-medewerkers Rob Adriaens, Thea Hooyman, Bart Pijpers en Ingrid Heinen in Geografie.nl, 2017 ●

Normeren | Een pittig stukje advies

Eindexamenkandidaten kijken er tegenwoordig naar uit: de publicatie van de N-termen. De N-term bepaalt namelijk hoe hun score per examenvak wordt vertaald naar een cijfer. Voor Cito betekenen de normeringen op de centrale examens een pittig stukje advieswerk. Door het jaar heen steken we veel tijd en expertise in de robuustheid van het systeem en in de examenperiode werken we – met de hulp van duizenden docenten – aan een snelle, objectieve en gedegen bepaling van de technische normeringen. Die adviezen gaan naar CvTE waar de definitieve N-termen worden vastgesteld.

“De leerling krijgt het cijfer dat hij verdient. Maar helaas kun je kennis niet zo nauwkeurig meten als de lengte van een tafel.”
Cito-medewerker Paul van der Molen op Scholieren.com, 2018

In Nederland markeert het eindexamen een grens. Het diploma geeft aan dat je als leerling hebt voldaan aan de onderwijsseisen op een bepaald niveau. “Dat betekent dat je moet kunnen vertrouwen op de waarde van dat diploma”, stelt Paul van der Molen, Cito-manager Onderzoek en Normering. “Wat je terug wilt zien, is dat gelijke prestaties leiden tot gelijke cijfers. Niet alleen in een bepaald examenjaar, maar ook over de jaren heen. Toegekende cijfers moeten vergelijkbaar en eerlijk zijn. Maar examens zijn niet altijd even moeilijk, hoe goed we daarvoor ook ons best doen. Dat betekent dat we verschillende moeilijkheidsgraden moeten verdisconteren. Dat gebeurt met de N-term.”

Cito-bestuurder Wiel Solbert vertelt in de Leeuwarder Courant, 1983, waarom Cito centrale eindexamens ontwikkelt ‘die alleen via dezelfde maatstaven worden beoordeeld’:

“Om een objectieve beoordeling van de prestatie die door de leerling wordt geleverd, te bevorderen. Want in het verleden bleek dat beoordelingsnormen nogal eens uiteenliepen. De ene leerkracht rekende een fout zwaar aan terwijl volgens een collega in het andere deel van het land slechts sprake was van een vergissing.”

Hoe moeilijk is een examen?

In de huidige normeringssystematiek vormen normhandavingsonderzoeken een belangrijke gegevensbron. Via die onderzoeken schat Cito de moeilijkheid van vragen in de centrale examens in. “Dat is een deel van de puzzel om de vaardigheid van de kandidaten te bepalen”, stelt Paul. Cito

kan werken met drie typen normhandavingsonderzoeken. “Die zijn niet allemaal even nauwkeurig. Het liefst gebruiken we de Anchor in Package-methode, maar die is alleen in te zetten bij digitale examens. We werken dan met ‘geheime’ opgaven die we meerdere jaren inzetten. Zo weten we hoe goed verschillende populaties dezelfde opgaven maken, wat informatie geeft over de vaardigheidsontwikkeling”, legt Paul uit. Andere methoden zijn pre- en posttesten (examenvragen worden samen met ankeropgaven buiten de examens om voorgelegd aan leerlingen) en standaardbepalingen (docenten schatten de moeilijkheid van vragen in).

“Wie heeft er bedacht dat de N-term voor havo Duits 0,2 moet zijn? Mag ik diegene even heel hard slaan?”

Leerling op social media, 2019

Van technisch naar definitief

In de examenperiode zelf bepaalt Cito per examen de technische N-term. Dat gebeurt volgens strakke procedures en met hulp van alle docenten die examens nakijken en scoren. Paul: “Docenten en tweede correctoren corrigeren het werk aan de hand van onze correctievoorschriften. Daarin staan de juiste antwoorden en hoeveel punten deze waard zijn. Dat levert per leerling een score op, die door de docenten bij ons digitaal wordt aangeleverd. Vervolgens maken wij een analyse en bepalen we de technische N-term. Die gaat als advies naar CvTE.”

“Jarenlang perfectioneert het Cito de ‘normhandhaving’. In het verleden werden uitsluitend bij fouten of te moeilijke examens extra punten uitgedeeld. Bij de meeste vakken betekenden te makkelijke examens mazzel voor de eindexamenkandidaten. Die situatie is in 2000 veranderd.”

Examendossier in Het Onderwijsblad, 2016

Het CvTE stelt uiteindelijk de definitieve N-termen voor de examens vast. Dat gebeurt nadat ook reacties van vakverenigingen, van docenten via de Examenlijn van CvTE en van leerlingen via LAKS, zijn meegenomen. Paul: “In veruit de meeste gevallen wordt de technische N-term ook de definitieve N-term. De afgelopen tien jaar gold dat voor ruim 80% van de examens. Daar mogen we best trots op zijn. Het betekent dat we via ons normeringsonderzoek een wezenlijke bijdrage leveren aan de betrouwbaarheid van het Nederlandse examensysteem.”

“Effe serieus. Waarom mag de n term term überhaupt onder de 1 zijn? Al onze se zijn toch ook gwn met n term van 1 beoordeeld?”

Leerling op sociale media, 2019

“We hebben het geluk dat er één instituut is waar de kwaliteit van toetsontwikkeling gecentreerd is”

Pieter Hendrikse over gedegen toetsen en examens

Pieter Hendrikse

Het College van Toetsen en Examens waakt over de kwaliteit van onder andere de centrale examens en de Centrale Eindtoets. Deze moeten valide en betrouwbaar zijn. Om zulke toetsen te maken, is Cito in Nederland de aangewezen organisatie. Want “Cito zorgt voor een solide, wetenschappelijke basis voor goede toetsing”, vindt Pieter Hendrikse, voorzitter van het College.

“Goede examenvragen zijn vragen die leerlingen echt goed kunnen maken”, stelt Pieter Hendrikse. “Leerlingen moeten er, na bestudering van alle relevante inhoud, mee uit de voeten kunnen. Daarnaast moeten kennis, inzichten en vaardigheden die een leerling heeft opgedaan, zichtbaar worden in het examen. Maar dat eerste vind ik als onderwijsman het belangrijkste. En dat docenten zich in het examen herkennen. Daar word ik enthousiast van.”

Een democratische verworvenheid

Voor Hendrikse is het nut van examens evident: “Examens zijn belangrijk, omdat ieder kind het recht heeft op enig moment te horen hoe hij ervoor staat wat betreft beheersing van de stof of in vergelijking met anderen. Centrale examens bieden docenten daarnaast een referentiepunt: zitten in mijn lessencyclus of mijn leerplan de goede onderwerpen? Dat alles bijeen zorgt ervoor dat het examen als instrument een civiel effect kan genereren, waar je veel aan hebt als je een vervolgstudie of werk zoekt.”

“Het is een democratische verworvenheid dat we in Nederland dit stelsel van examinering hebben”, benadrukt Hendrikse. Het onderstreept de verantwoordelijkheid van het College voor Toetsen en Examens. “Als regievoerder hebben we, in opdracht van de minister, een grote verantwoordelijkheid om de kwaliteit van de centrale toetsen en examens te borgen. Cito maakt de vragen aan de hand van syllabi van het CvTE. Vervolgens stelt een vaststellingscommissie per vak de uiteindelijke vragen vast. Ook die werkt onder aansturing van het CvTE.”

Valide meten

In totaal werken jaarlijks zo’n 1400 docenten met het CvTE in het totale examenproces. “Die docenten nemen deel aan de veldraadpleging bij de voorbereiding van nieuwe syllabi, zitten in een constructiegroep of in een vaststellingscommissie, of zijn betrokken bij de pretests. De vaststellingscommissies bijvoorbeeld, zijn samengesteld uit examenklasdocenten die zijn voorgedragen door hun vakinhoudelijke verenigingen of onderwijsvakorganisaties”, licht Hendrikse toe.

Cito zorgt in het hele proces voor een solide, wetenschappelijke basis voor goede toetsing. Hendrikse: “We hebben in Nederland het geluk dat er één instituut is waar de kwaliteit van toetsontwikkeling gecentreerd is. Ik weet dat Cito niet altijd een populaire instelling is. En dat hoeft ook helemaal niet. Meten levert nu eenmaal een meetlat op, dan ben je soms te lang of te kort. Als dat meten maar valide gebeurt.”

Oververhitte toetscultuur

Volgens Hendrikse is 'Cito een autoriteit met internationaal een gerespecteerde naam'. Hij vervolgt: "En dat zeg ik niet vanwege mijn betrokkenheid bij CvTE, maar op grond van langdurige onderwijservaring. Het instituut is erin geslaagd de expertise die is opgebouwd, te borgen. En te delen. Het publieke deel van Cito is tenslotte van ons allemaal."

Hendrikse waardeert de rol die Cito speelt in discussies: "In discussies over toetsen heeft Cito - in het licht van maatschappelijke ontwikkelingen - altijd de inhoudelijke analyse, inhoudelijke feedback en tegenspraak weten te organiseren. Ook ten opzichte van zichzelf. De oververhitte toetscultuur waarover nu bijvoorbeeld wordt gediscussieerd, daar zouden founding fathers De Groot en Solberg mordicus tegen zijn. Die toetscultuur is nooit de bedoeling geweest. Maatschappelijk gezien hechten we te veel waarde aan toetsen. Maar gelukkig ontstaat ook daarover de laatste jaren een debat."

Teaching for the test

Dat examens zouden leiden tot teaching to the test is volgens Hendrikse onzin: "Je leert voor het leven, niet voor het examen. Het is vreselijk als dat wel gebeurt. Nog erger is het als ouders bureaus inschakelen om hun kinderen klaar te stomen voor een toets. Dat moeten we niet willen. Tegelijkertijd is er niets mis mee om leerlingen vertrouwd te maken met een bepaalde manier van toetsen. Dat noem ik teaching for the test. Een leerling moet met gezonde spanning een eindtoets of examen kunnen doen en niet al van tevoren in de stress schieten. De laatste schooltijd beperken tot een soort drilmachine die zorgt dat ze testjes kunnen maken, is verspilde tijd." ●

"Het is een democratische verworvenheid dat we in Nederland dit stelsel van examinering hebben."

Pieter Hendrikse

Kijk- en luistertoetsen | Schoolexamens met landelijke normering

Het zijn opvallende Cito-producten voor eindexamenkandidaten: de Kijk- en luistertoetsen. Ze vormen geen onderdeel van de centrale examens, staan ook niet in de wettelijke taak die Cito van de overheid heeft meegekregen, maar tóch maken we jaarlijks een compleet scala aan KLT's voor de moderne vreemde talen. Voor alle schoolniveaus, voor alle typen leerlingen, voor grote én kleine talen.

Het toetsen van luistervaardigheid tijdens de schoolexamens is verplicht; het gebruik van de Cito-toetsen niet. Scholen kunnen de Cito-Kijk- en luistertoetsen dus inzetten als schoolexamen, maar het hoeft niet. Binnen Cito worden de toetsen daarom ontwikkeld binnen Cito BV.

“En voor de luistertoetsen zijn we ook op het buitenland gericht. We halen voor die toetsen daar ons materiaal vandaan. Soms luisteren we de radio af. We hebben bijvoorbeeld een sterke ontvanger om voor het examen Russisch materiaal te verzamelen.”

Cito-bestuurder Frans Carpaij VBSchrift, 1988

Cito ontwikkelt al Kijk- en luistertoetsen sinds 1972. In dat jaar verschenen de eerste luistertoetsen Frans, Duits en Engels voor de havo. Sindsdien is binnen Cito een speciaal team toetsdeskundigen actief dat de kijk- en luistertoetsen construeert. Daarbij wordt uiteraard gewerkt met oorspronkelijke beelden en geluidsopnamen van bijvoorbeeld de BBC of ZDF. Maar net zo vaak wordt het toetsmateriaal zelf ontwikkeld en reizen Cito-toetsdeskundigen naar het buitenland om interviews met native-speakers op te nemen.

“Net op het moment dat de Franse klanken een zonovergoten terrasje in de mediterrane zône voor je geestesoog hebben getoverd, doet een piep je weer tot de realiteit terugkeren. Op de plaats van het piepje moet je dan een woord invullen, zodat de zin op een logische manier wordt afgemaakt. Dat laatste gaat weer volgens het onvolprezen multiple choice systeem.”

NRC Handelsblad, 1982

Het percentage vo-scholen dat werkt met de Kijk- en luistertoetsen van Cito is hoog: bijna 90%. Een belangrijke reden daarvoor is dat het construeren van kijk- en luistertoetsen voor scholen een bijzonder arbeidsintensieve en kostbare procedure is. Groot voordeel van de Kijk- en luistertoetsen van Cito zit bovendien in de scoringsservice. Doordat zoveel scholen het product gebruiken, en al zo lang, kunnen de toetsen landelijk genormeerd worden. En dat geeft voor leerlingen en scholen extra waarde aan de behaalde cijfers.

“Ik merk dat in het videodeel nu betere beelden worden gebruikt. Ook worden ze in kleinere stukjes opgeknipt. Zelfs voor het vwo. Prettiger voor de leerlingen, dan hoeven ze zich minder lang te concentreren.”

Docent op cito.nl, 2019

Net zoals alle andere producten van Cito, blijven de Kijk- en luistertoetsen in ontwikkeling. De komende periode staat er voor scholen een nieuwe fase op stapel: de overstap naar een volledig digitaal platform. En dat biedt grote voordelen in afname, nakijken en voorbereiden.